

DEFINICJA MAŁEGO GOSPODARSTWA ROLNEGO

Małgorzata Dudzińska, Katarzyna Kocur-Bera

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski

THE DEFINITION OF A SMALL FARM

Streszczenie

Małe gospodarstwa rolne występują na całym świecie, a ilość ich jest szacowana na poziomie 85 % liczby wszystkich gospodarstw. Celem opracowania jest ustalenie definicji małego gospodarstwa rolnego. w artykule przeanalizowano literaturę krajową i zagraniczną, by sformułować możliwie wyczerpującą definicję małego gospodarstwa. Ustalono także liczbę małych gospodarstw w Polsce na podstawie przyjętego kryterium i określono korzyści wynikające z działalności tych gospodarstw. Do badań wykorzystano metodę analizy piśmiennictwa i przeprowadzono analizy z wykorzystaniem danych statystycznych z Głównego Urzędu Statystycznego. Na podstawie literatury stwierdzono, że obecnie nie istnieje jedna pełna definicja małego gospodarstwa rolnego.

Słowa kluczowe: małe gospodarstwo rolne, powierzchnia, wielkość ekonomiczna gospodarstwa

Summary

Small farms are all over the world, and their number is estimated about 85% of all households. The purpose of this paper is to determine the definition of a small farm. The article examines the domestic and foreign literature to determine the definition of a small farm. It was also the number of small farms in Poland, according to the adopted criteria and benefits of the occurrence of these farms. The study used the method of analysis of the literature and analysis was performed using statistical data

from the Central Statistical Office. On the basis of the literature concluded that currently there is no one comprehensive definition of a small farm.

Key words: *small farm, surface, economic size of farms*

WSTĘP

Na całym świecie istnieje około 525 milionów gospodarstw, z czego liczba małych gospodarstw, mniejszych niż dwa hektary wynosi 85% [Nagayets 2005]. Spośród małych gospodarstw 87% znajduje się w Azji, w Afryce 8%, pozostałe – 5% jest zlokalizowana w Europie i Ameryce. w Azji szczególnie Chiny są miejscem ich koncentracji, następnie wymienić należy Indie, Indonezję, Bangladesz i Wietnam. Liczba małych gospodarstw w Chinach w 1997 roku wynosiła 189,4 milionów i stanowiła 47% małych gospodarstw rolnych świata [Chand i in. 2011]. Mimo wynikających z badań prognoz dotyczących upadku małych gospodarstw [Sarris i in. 1999], nadal dominują one zarówno w krajach rozwijających się, jak i rozwiniętych, a tym samym ich rola nie może być ignorowana.

Liczba małych gospodarstw nie zmniejszyła się tak szybko, jak oczekiwano w rolniczym procesie rozwoju UE [Von Braun 2005].

Małe gospodarstwa były postrzegane jako przeszkoda w modernizacji rolnictwa w UE i jako rezerwy siły roboczej [Wiggins i in. 2010]. z drugiej strony odgrywają one ważną rolę we wspieraniu zatrudnienia wiejskiej społeczności (właścicieli) i tworzeniu tzw. Tożsamości, pełnią też wiele kluczowych funkcji w gospodarce obszarami wiejskimi. [Rosset 1999].

Pojęcie małego gospodarstwa rolnego często pojawia się w różnych analizach i opracowaniach badawczych. Rzadko jednak jest ono zdefiniowane, a kryteria ich wyodrębniania ustalane są jedynie w odniesieniu do danego celu. Celem artykułu jest próba ustalenia definicji małego gospodarstwa rolnego i kryteriów stosowanych do jego wydzielenia oraz określenia liczby małych gospodarstw w Polsce. Do badań wykorzystano metodę analizy piśmiennictwa i przeprowadzono analizy z wykorzystaniem danych statystycznych z GUS.

KORZYŚCI Z MAŁYCH GOSPODARSTW

Od ponad wieku ekonomiści w krajach kapitalistycznych i socjalistycznych przewidywali upadek małych rodzinnych farm. Małe gospodarstwa zostały

uznane za zacofane, nieproduktywne i nieefektywne, a co za tym idzie wskazane jako przeszkoda do pokonania w procesie rozwoju gospodarczego.

Mimo to gospodarstwa rodzinne nadal utrzymują się w większości krajów i nadal są liczebnie dominujące. w Trzecim Świecie mają one kluczowe znaczenie dla produkcji żywności.

Małe gospodarstwa pełnią wiele istotnych funkcji do których zaliczymy:

1. **Różnorodność.** [Rosset 1999] Małe gospodarstwa uosabiają różnorodność własności i systemów upraw, krajobrazów, organizacji biologicznej, kultury i tradycji. Różnorodność struktur gospodarstw rolnych przyczynia się do różnorodności biologicznej i zróżnicowania krajobrazu wiejskiego.
2. **Środowiskowe korzyści.** [Rosset 1999] Małe gospodarstwa charakteryzuje odpowiedzialne zarządzanie naturalnymi zasobami tj. glebą, wodą i przyrodą. Pracochłonne praktyki, takie jak nawożenie, uprawa organiczna, tarasowanie, kompostowanie materii organicznej i recykling produktów roślinnych wpływa na wydajność i proces zwiększenia ochrony gleby i płodność. Drobni rolnicy opracowali i stosują różne technologie, uprawy i systemy rolne. Być może jest to najważniejsze w dobie zmniejszania się nieodnawialnych zasobów.
3. **Odpowiedzialność społeczną.** Zdecentralizowana własność ziemi wytwarza bardziej sprawiedliwe szanse gospodarcze dla mieszkańców obszarów wiejskich i wpływa na zwiększenie kapitału lokalnej społeczności. To może zapewnić większe poczucie odpowiedzialności i kontroli nad własnym życiem, czego nie daje w takim stopniu praca dla gospodarstw uprzemysłowionych. Właściciele gruntów, którzy korzystają z lokalnych firm i usług mają też zwiększone szanse na rozwijanie wspólnot lokalnych.
4. **Miejsca dla rodziny.** Gospodarstwa rodzinne mogą być domem dla dzieci i miejscem nauki gospodarowania zasobami rolnymi. Umiejętności hodowli są przekazywane z pokolenia na pokolenie w strukturach rodziny.
5. **Produkcji żywności.** Większość konsumentów ma niewielki związek z produkcją żywności. Konsumentci jednak zauważyli wyjątkowe walory tak wyprodukowanej żywności.
6. **Ekonomicznej podstawy.** w różnych krajach i regionach małe gospodarstwa są istotne dla gospodarki. Zauważalne są korzyści z produkcji małoseryjnej żywności. w tradycyjnych społecznościach rolniczych

gospodarstwo rodzinne jest kluczowe dla utrzymania społeczności oraz dla zrównoważenia produkcji rolnej.

- 7. Bufora chroniącego przed ubóstwem.** Produkcja rolna na własne potrzeby pełni funkcje bufora chroniącego przed całkowitym ubóstwem, zapewniając przynajmniej skromne zasoby żywności i niewielki dochód. Jest to szczególnie istotne w środowiskach, gdzie sieci bezpieczeństwa są słabe lub nie istnieją, na obszarach o wysokiej stopie bezrobocia miejskiego, gdzie występuje słaba gospodarka pozarolnicza obszarów wiejskich, a także na terenach doświadczających gwałtownych przemian gospodarczych, na przykład w Europie Środkowej i Wschodniej w latach 90. XX wieku. w ten sposób produkcja rolna na własne potrzeby stanowi „zabezpieczenie przed różnego rodzaju ryzykiem gospodarczym, choćby niewielkie” [Kostov i Lingard 2002; Niskotowarowa gospodarka rolna w Europie ...2010]

Podstawową trudność przy rozpatrywaniu problematyki związanej z gospodarstwami małymi stanowi problem definicji, tj. określenie gdzie i według jakich kryteriów powinna przebiegać granica pomiędzy gospodarstwami małymi a gospodarstwami dużymi. [Chlebicka i in. 2009]

DEFINICJE MAŁEGO GOSPODARSTWA

W literaturze nie można znaleźć jednej pełnej definicji małego gospodarstwa i nie ma jasnej linii podziału między gospodarstwem małym, średnim i dużym. Często zdarza się, że definicja małego gospodarstwa jest wiązana z małorolnym rolnikiem, niskimi dochodami, które opierają się na ograniczonych zasobach i produkują głównie na własne potrzeby [Narayanan i in. 2002, Sarris i in. 1999].

Utrzymanie lub niskotowarowe rolnictwo to terminy najczęściej stosowane przy opisywaniu i analizowaniu małych gospodarstw. w ramach UE dotyczy to zwłaszcza nowych państw członkowskich z Europy Środkowej i Wschodniej [Von Braun i in. 2003, Kostov i Lingard 2002].

Oficjalnie, na poziomie UE, gospodarstwa niskotowarowe są zdefiniowane jako te „gospodarstwa rolne, które produkują głównie na własne potrzeby, a także sprzedają część swoich produktów „. Definicja ta została wprowadzona jako część Aktu Przystąpienia do UE dla gospodarstw poddawanych restrukturyzacji

w Rumunii i Bułgarii, ale odnosi się również do innych nowych państw członkowskich (np. Polski).

Termin *małe gospodarstwo* jest często, nie zawsze w odpowiedni sposób, stosowany zamiennie z pojęciem *gospodarstwa rodzinnego*, przy czym utożsamia się je z farmą o niskim dochodzie, niskonakładową i o niskich technologiach rolnictwa [Heidhues, Brüntrup 2003].

Powszechnie przyjęta definicja „małych gospodarstw rolnych” nie istnieje. [What is a small farm...2011]

Definicja małego gospodarstwa rolnego jest uzależniona od kryterium oceny tego gospodarstwa. Do analizy można wykorzystać czynniki fizyczne, takie jak powierzchnia użytków rolnych lub nakłady pracy na farmie czy liczbę zwierząt w gospodarstwie. Jednakże, czynniki te są w znacznym stopniu uzależnione od rodzaju hodowli i dostarczają niewiele informacji na temat sytuacji ekonomicznej gospodarstwa rolnego. [What is a small farm...2011]

Do analiz przestrzennych np. dobrym parametrem może być powierzchnia gospodarstwa lub powierzchnie działek.

Definicja małego gospodarstwa jest potrzebna. Jednakże duże zróżnicowanie struktur gospodarstw rolnych w różnych państwach i brak spójnych danych dla wszystkich państw są głównym powodem trudności w zdefiniowaniu małego gospodarstwa rolnego.

Wybór odpowiedniej definicji dla małego gospodarstwa rolnego jest trudny, głównie ze względu na problemy ze zdefiniowaniem jasnych, uniwersalnych kryteriów takiego podziału gospodarstw.

Dwa kryteria, które w naturalny sposób się tu nasuwają to kryterium fizyczne np. powierzchnia i kryterium ekonomiczne np. dochód gospodarstwa.

Kryterium zdefiniowania gospodarstwa małego powinno zależeć od celu analiz.

PODSTAWOWE KRYTERIA POMOCNE DO ZDEFINIOWANIA GOSPODARSTWA MAŁEGO

Fizyczna powierzchnia gospodarstwa

Kryterium to jest najpowszechniej i szeroko stosowane w literaturze, polityce i badaniach statystycznych.

Mała powierzchnia użytków rolnych rzeczywiście została wymieniona

jako odpowiedni wskaźnik do wyznaczenia małej wielkości hodowli w kilku analizach FAO, IFAD i dokumentach Banku Światowego, nawet jeśli prowadzi się na nich różne kierunki produkcji [What is a small farm...2011].

Stosując to kryterium przez małe gospodarstwo często rozumiemy gospodarstwo o powierzchni mniejszej niż 1, 2 lub 5 ha użytków rolnych. Jest ono jednak różne w różnych państwach i zależy od celu analizy.

Problemem jest też ustalenie powierzchni dolnej granicy takiego gospodarstwa. w Polsce do celów podatkowych uznaje się za gospodarstwo to, które ma powierzchnię powyżej 1 ha użytków rolnych lub 1 ha przeliczeniowego. (Art. 2. 1. Za gospodarstwo rolne uważa się obszar gruntów, o których mowa w art. 1, o łącznej powierzchni przekraczającej 1 ha lub 1 ha przeliczeniowy, stanowiących własność lub znajdujących się w posiadaniu osoby fizycznej, osoby prawnej albo jednostki organizacyjnej, w tym spółki, nieposiadającej osobowości prawnej. [Ustawa o podatku rolnym]

Przy analizach statystycznych za gospodarstwo rolne osoby fizycznej uważa się „gospodarstwo o powierzchni użytków rolnych od 0,1 ha, będące własnością lub znajdujące się w użytkowaniu osoby fizycznej oraz gospodarstwo rolne osoby posiadającej użytki rolne o powierzchni mniejszej niż 0,1 ha lub nieposiadającej użytków rolnych, która ma co najmniej: 1 sztukę bydła lub (i) 5 sztuk trzody chlewnej albo 1 lochę lub (i) 3 sztuki owiec lub (i) 3 sztuki kóz lub (i) 1 konia lub (i) 30 sztuk drobiu lub (i) 1 strusia lub (i) 5 sztuk samic królików lub (i) 5 sztuk samic pozostałych zwierząt futerkowych lub (i) 3 sztuki pozostałych zwierząt utrzymywanych na rzeź lub (i) 1 pień pszczele” definicja ze Spisu Rolnego w Polsce z roku 2010 [GUS 2011].

Przyjmując definicję małego gospodarstwa na podstawie kryterium powierzchniowego np.:

- do 2 ha – w Polsce jest 1 057 tys. gospodarstw, które było by uznane za małe, co stanowi 46% wszystkich istniejących gospodarstw indywidualnych w kraju;
- do 5 ha – w Polsce byłoby 1 577 tys. gospodarstw małych, co stanowi aż 69 % wszystkich istniejących gospodarstw indywidualnych.

Jednak kryterium powierzchniowe w klasyfikacji małego gospodarstwa nie uwzględnia ważnych czynników tj.:

- zróżnicowania potrzeby gruntów rolnych w zależności od typu rolnictwa,
- żyzności ziemi,
- systemu nawadniania itp.

Gospodarstwa rolne specjalizujące się w ogrodnictwie lub trzodzie chlew-

nej czy produkcji drobiu mają zazwyczaj mniejszą od średniej powierzchni użytków rolnych, z drugiej zaś strony niektóre z tych gospodarstw nie mogą być uznane za gospodarstwa małe. [What is a small farm...2011]

Tabela. 1. Liczba gospodarstw w ustalonych grupach powierzchniowych użytków rolnych w Polsce w roku 2009

Table.1. Number of farms in established groups of the surface of agricultural land in Poland

Ogółem total	0-1 ha	1-2 ha	2-3 ha	3-5 ha	5-10 ha	10-15 ha	15-20 ha	20-30 ha	30-50 ha	50 ha i więcej
2277613	715008	342270	230816	288705	351742	152343	72302	61281	35996	27150
W tym gospodarstwa indywidualne										
Ogółem total	0-1 ha	1-2 ha	2-3 ha	3-5 ha	5-10 ha	10-15 ha	15-20 ha	20-30 ha	30-50 ha	50 ha i więcej
2273284	714871	342189	230712	288539	351462	152173	72162	61100	35737	24339

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS [GUS, 2011].

Source: Own calculations based on results of Agricultural Census 2010 of the CSO.

Nakład pracy

Podstawową ideą skłaniającą do oceny wielkości gospodarstw za pomocą tego kryterium, jest przekonanie, że małe gospodarstwa mogą posiadać niższy całkowity nakład pracy niż większe gospodarstwa. [What is a small farm...2011] Najprostszym sposobem pomiaru siły roboczej jest policzenie ile osób pracuje w gospodarstwie lub nakładu pracy poprzez zliczenie liczby godzin pracy. Za małe gospodarstwa można wówczas uznać te, w których ilość pracy jest niższa lub równa od określonej ilości progowej. Tego rodzaju klasyfikacja gospodarstw powinna jednak uwzględniać inne czynniki rolnoekologiczne i społeczno-ekonomiczne, które mogą wpływać na ilość pracy.

Różne typy rolnictwa mają różne zapotrzebowanie na pracę, które może być odwrotnie skorelowane z fizyczną wielkością gospodarstwa – np. przedsiębiorstwo ogrodnicze może posiadać małą powierzchnię fizyczną, ale dużą liczbę pracowników.

Nakłady pracy ogółem dla całego rolnictwa uwzględniają również wkład pracowników najemnych w gospodarstwach indywidualnych i w gospodarstwach osób prawnych oraz jednostek nie mających osobowości prawnej.

W gospodarstwach o małej powierzchni w Polsce potrzeba stosunkowo dużego nakładu pracy na powierzchnię 1 ha. w gospodarstwach o powierzchni do 1 ha średnio nakład pracy wynosi 305 godzin rocznie (0,14 rocznych jednostek pracy RJP-(AWU)-tabela nr 2). RJP (AWU) oblicza się przez podzielenie liczby godzin przepracowanych w ciągu roku przez roczną liczbę godzin odpowiadającą pełnemu etatowi. w Polsce jako ekwiwalent pełnego etatu przyjęto 2120 godzin pracy w roku, tzn. 265 dni roboczych po 8 godzin pracy dziennie. Przy wyliczaniu nakładów pracy wyrażonych w RJP (AWU)(zgodnie z metodologią Eurostatu) zachowano warunek, że na 1 osobę nie może przypadać więcej niż 1 AWU, nawet jeżeli w rzeczywistości pracuje ona dłużej.

Z tabeli nr 2 zauważa się zależność z której wynika, że im powierzchnia gospodarstwa jest większa tym maleje liczba godzin pracy na jeden hektar. Wyjątkiem jest grupa gospodarstw o powierzchni użytków od 15 do 19,99 ha.

Za gospodarstwo małe można uznać takie gospodarstwo, gdzie nakład pracy roczny będzie niewielki i np. można takie progi ustalić na poziomie 0,5 lub 1 lub 2 AWU . [What is a small farm....2011].

Przyjmując próg 0,5 AWU, tylko gospodarstwa o powierzchni do 1 ha można by było w Polsce uznać za małe – jest szacowana liczba ich w 2010 na poziomie 715 tys., przy progu do 1 AWU gospodarstwa małe mają powierzchnie do 4,99 ha– a liczba ich to około 1 346 tys., w przypadku 2 AWU – gospodarstwa małe w Polsce to takie o powierzchni do 19,99 ha – czyli około 2 153 tys.

Udział w rynku (poziom własnej konsumpcji)

Można uznać także za małe takie gospodarstwo, które większość produkcji wykorzystuje na własne potrzeby. Zgodnie z tym kryterium, gospodarstwa często się dzieli na egzystencjalne (produkujące głównie na własne potrzeby – nietowarowe), niskotowarowe oraz gospodarstwa komercyjne. Do celów wsparcia rozwoju obszarów wiejskich (rozporządzenie (WE) nr 1698/2005), gospodarstwo niskotowarowe zostało zdefiniowane jako takie gospodarstwo rolne, które produkuje przede wszystkim na cele własnej konsumpcji, jak również kieruje część swojej produkcji na rynek. To kryterium może stanowić część informacji na temat sytuacji materialnej gospodarstwa, ponieważ jest możliwe sformułowanie wniosku, że wysoki poziom własnej konsumpcji idzie w parze z niskimi przychodami.

Eurostat klasyfikuje jako gospodarstwa produkujące na własne potrzeby te, których wielkość ekonomiczna jest mniejsza niż 1 ESU, zaś gospodarstwa do 8 ESU określa mianem małych. w oparciu o te klasyfikacje można przyjąć, że gospodarstwa produkujące częściowo na własne potrzeby to takie, których wielkość zawiera się w przedziale od 1 do 8 ESU. w badaniach naukowych często definiuje się gospodarstwa produkujące wyłącznie na własne potrzeby w oparciu o kryterium udziału w rynku. Wharton [1969] mówi o gospodarstwach niskotowarowych w przypadku, gdy przeznaczają one na sprzedaż mniej niż 50% swojej produkcji. [Niskotowarowa gospodarka rolna w... 2010]

Barnett [1996] definiuje produkcję rolną na własne potrzeby na podstawie następujących cech:

1. działalność rolnicza stanowi strategię bytu,
2. plony są przeznaczone do bezpośredniej konsumpcji,
3. jedynie część zakupionych nakładów włączana jest do procesu produkcji,
4. proporcja sprzedawanych plonów jest niska.

Trudności w zdefiniowaniu gospodarki „na własne potrzeby” oraz „niskotowarowej” wynikają z umownego charakteru określania progów [Brüntrup, Heidhues 2002], a także z faktu, że produkcja rolna na własne potrzeby może być ujmowana z punktu widzenia konsumpcji i produkcji [Mathijs, Noev 2004]. Ogólnie rzecz biorąc, definicja gospodarstwa rolnego produkującego na własne potrzeby powinna opierać się na spełnieniu jednego z trzech następujących kryteriów: miernika fizycznego, wielkości ekonomicznej oraz udziału w rynku.

Ponadto „produkcja na własne potrzeby” jest definiowana jako sytuacja, w której działalność rolnicza podejmowana przez gospodarstwo rodzinne jest skierowana na zaspokojenie potrzeb konsumpcyjnych przy dokonywaniu niewielu transakcji na rynku lub w ogóle bez nich.

Przyjmując za klasyfikacją Eurostat, że gospodarstwa produkujące tylko na własne potrzeby, to takie, których wielkość ekonomiczna jest mniejsza niż 1 ESU. Liczba ich w Polsce wynosiłaby około 812 tys. (W Polsce gospodarstwa o klasie wielkości do 1 ESU nie są zliczane, znajdują się one w przedziale od 0-2 ESU, przyjęto ich wielkość na poziomie 50 % z przedziału). Gospodarstwa małe wg Eurostat zaś to te o klasie wielkości od 1 do 8 ESU – liczba ich wynosi 1250 tys. i stanowi 55% wszystkich gospodarstw w Polsce.

Tabela. 2. Nakłady pracy w gospodarstwie rolnym w roku 2009/10 w Polsce w rocznych jednostkach pracy (RJP) – w tysiącach

Table 2. Amount of work on the farm in 2009/10 in Poland in annual work units (AWU)

Powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach Surface of agricultural land in farms	Nakład pracy ogółem w rocznych jednostkach pracy (w tysiącach AWU) Total workload in annual work units (in thousands)	Nakład pracy w gospodarstwach indywidualnych The amount of work on private farms			Nakład pracy w gospodarstwach osób prawnych Labour input on holdings of legal persons	Przelicznik nakładów pracy na jedno gospodarstwo w RJP (nakłady pracy ogółem/liczbe gospodarstw) Conversion of labor on a farm in the AWU	Przelicznik nakładów pracy na jedno gospodarstwo w godzin pracodawanych (przelicznik nakładów pra- cy na jedno gospodarstwa AWU/2120 godz) Conver- sion of labor on a farm in hours worked	Liczba godzin pracy roczna w przeliczeniu na 1 ha (w przedziałach) (przelicznik nakładów pracy na jedno gospod. w godz/powierzchni użytków roln. w gospod.) Number of annual working hours per 1 ha (in ranges)
		Ogółem total	rodzinna siła robocza family labor	pracownicy najemni employed persons				
do 1,0 ha	103	101,5	97,5	3,6	1,5	0,14	305	305
1-1,99 ha	220,6	220,3	216,5	2,8	0,2	0,64	1366	686-1366
2-4,99 ha	498,7	497,9	488,6	7,2	0,8	0,96	2035	407-1017
5-9,99 ha	485	483,8	472,7	9,3	1,2	1,38	2923	292-584
10-14,99 ha	253,6	252,8	246	5,8	0,8	0,87	1845	123-184
15-19,99 ha	132,6	131,6	127,4	3,7	1	1,83	3888	194-259
20-49,99 ha	197,1	194,8	183,9	9,8	2,3	2,04	4315	86-215
50 ha i więcej	103,1	62,2	43	18,6	41	3,8	8051	0-161

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS – [GUS a., 2011].

Source: own work based on data from the Statistical Yearbook. Agriculture 2011 CSO.

Wielkość ekonomiczna gospodarstwa

Często zdarza się, że małe gospodarstwa są związane z niskimi dochodami, które opierają się na ograniczonych zasobach, produkują głównie na własne potrzeby i nie są ekonomiczne [Narayanan, Gulati 2002, Sarris i in. 1999].

W tym kontekście dobrą miarą oceny wielkości gospodarstwa wydaje się

być w UE tzw. europejska jednostka wielkości ESU, która łączy w sobie te dwa aspekty, tzn. powierzchniowy i dochodowy. Jest to szczególnie istotne przy ujęciu dynamicznym. w przeciwieństwie bowiem do klasyfikacji opartej wyłącznie o kryterium powierzchniowe, bazowanie na ESU pozwala łatwo śledzić zmiany w liczbie małych gospodarstw przy zmieniającej się sytuacji na rynkach rolnych i w otoczeniu rolnictwa. Dodatkowym argumentem przemawiającym za posługiwaniem się tą kategorią jest powszechność jej użycia umożliwiająca dokonanie ciekawych zestawień, tak na gruncie krajowym, jak i międzynarodowym. [Chlebicka i in. 2009]

Warto również zauważyć, że ESU wykorzystywane jest w Polsce choćby do wyróżnienia gospodarstw objętych badaniem FADN (gospodarstwa powyżej 2 ESU) czy też gospodarstw niskotowarowych (gospodarstwa z przedziału 2-4 ESU). [Chlebicka i in. 2009]

Tabela. 3. Charakterystyka gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą według wybranych klas wielkości ekonomicznej.

Table 3. Characteristics of agricultural holdings engaged in agricultural activities by selected classes of economic size.

ESU	Ogółem total	0-1 ha	1-2 ha	2-3 ha	3-5 ha	5-10 ha	10-15 ha	15-20 ha	20-30 ha	30-50 ha	50 ha i więcej
0-2	1 624 237	635 887	376 660	237 875	241 802	123 077	6 872	1 135	740	84	105
2-4	299 816	3 926	5 963	18 236	70 797	152 074	40 358	6 923	1 311	176	53
4-6	138 560	1553	1185	1874	10277	70000	37257	10975	4868	475	98
6-8	82 996	1104	1007	530	3155	27133	30246	11554	6747	1394	126
8-12	95 707	858	797	983	1869	15377	32114	22212	14971	5950	576

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS – [GUS 2008]
Source: own work based on characteristics of the farm in 2007, CSO

Małe gospodarstwa są często definiowane jako te gospodarstwa, które posiadają mniej niż 1, mniej niż 4 lub mniej niż 8 ESU. [What is a small farm...2011].

Największą zaletą korzystania z ESU, jest to, że wielkość ekonomiczna umożliwia porównanie różnych typów gospodarstw. [What is a small farm...2011]

Jeśli za małe gospodarstwa uznamy takie o wielkości ekonomicznej do 4 ESU to liczba ich w Polsce wyniesie 1 924 tys.. Gospodarstwa z przedziału 0-4

ESU stanowią ponad 84% wszystkich gospodarstw posiadających użytki rolne. Gdy przyjmiemy się za małe gospodarstwa z przedziału 0-8 ESU, liczba ich będzie wynosiła 2 145 tys., co stanowi prawie 90 % wszystkich gospodarstw. Warto podkreślić, że gospodarstwa o różnej klasie wielkości ekonomicznej dochodu mogą znajdować się w grupach o różnej wielkości powierzchniowej obszaru np. wśród gospodarstw o wielkości do 4 ESU jest w Polsce aż 260 o powierzchni w przedziale 30-50 ha.

W literaturze także zauważa się pojęcie gospodarstwa niskotowarowego, które często jest też pojmowane jako gospodarstwo małe. Wielkość ESU takiego gospodarstwa wynosi od 2 do 4 i liczba ich w Polsce wynosi prawie 300 tys.

PODSUMOWANIE

Definicja małego gospodarstwa pojawia się w analizach przestrzennych, ekonomicznych i społecznych. Użyte pojęcie jest jednak różnorodnie rozumiane w zależności od celu prezentowanych analiz i kraju. Tym samym w Polsce mamy różną liczbę małych gospodarstw w zależności od kryterium ich wydzielenia. w artykule zaprezentowano 4 kryteria wydzielenia małego gospodarstwa (powierzchniowe, nakładu pracy, udziału w rynku i wielkości ekonomicznej gospodarstwa). Przyjmując kryterium powierzchniowe np. do 2 ha, w Polsce jest 1 057 tys. gospodarstw, co stanowi 46 % ogólnej liczby gospodarstw. Przy kryterium nakładów pracy np. do 1 AWU, liczba gospodarstw wzrasta o grupę obszarową od 3 do 5 ha i wynosi prawie 1 346 tys. czyli stanowi 59 % wszystkich gospodarstw. Kryterium – poziom własnej konsumpcji (udział w rynku) to najtrudniejsze kryterium do wykorzystania, gdyż pozyskane dane najczęściej opierają się na szacunkach wykonanych przez rolników. Do analizy przyjęto też klasyfikację Eurostatu, zgodnie z którą gospodarstwa małe to te od 1 do 8 ESU. Zgodnie z nią liczba gospodarstw małych wynosiłaby 1 250 tys. co stanowi 55 % liczby wszystkich gospodarstw w Polsce. Ostatnie kryterium opierało się na wielkości ekonomicznej gospodarstwa rolnego. Jeżeli przy tym kryterium uzna się, że gospodarstwa małe to inaczej niskotowarowe (2-4 ESU), liczba ich wynosiłaby w Polsce 300 tys., a jeśli uzna się, że małe gospodarstwo to takie o wielkości od 0-4 ESU, liczba ta wzrasta do 1 924 tys. i stanowi 80 % wszystkich gospodarstw.

BIBLIOGRAFIA

- Barnett C. B., 1996 *On price risk and the inverse farm size-productivity relationship*. Journal of Development Economics Vol. 51 (1996) 193-215.
- Brüntrup M. and Heidhues F., 2002. *Subsistence Agriculture in Development: Its Role in Processes of Structural Change*, Discussion Paper 01/02, Institute of Agricultural Economics and Social Sciences in the Tropics and Subtropics, University of Hohenheim, Stuttgart, Germany.
- Chand R., Prasanna P. A., Singh A., 2011. *Farm Size and Productivity: Understanding the Strengths of Smallholders and Improving Their Livelihoods*. Economic & Political Weekly Supplement June 25, 2011 vol no 26 & 27, 5-11
- Chlebicka A., Falkowski J., Wołek T., 2009, *Małe gospodarstwa w Polsce – charakterystyka*, FAPA, Warszawa. http://www.fapa.org.pl/gfx/saep/Male_gospodarstwa_w_Polsce.pdf [dostęp: 05.02.2013]. *GUS a. Rocznik Statystyczny, Rolnictwo*, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/rs_rocznik_rolnictwa_2011.pdf [dostęp: 20.01.2013].
- GUS. *Raport z wyników. Powszechny Spis Rolny 2010, Warszawa, 2011*, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/rl_psr_raport_z_wynikow_PSR_2010_260711.pdf [dostęp: 20.01.2013].
- GUS. *Charakterystyki Gospodarstw Rolnych w 2007, Warszawa 2008*, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_charakterystyka_gospodarstw_rolnych_2007.pdf [dostęp: 20.01.2013].
- Heidhues, F., Brüntrup M., 2003. *Subsistence agriculture in development: Its role in processes of structural change*. In *Subsistence agriculture in Central and Eastern Europe: How to break a vicious cycle?* S. Abele and K. Frohberg, eds. *Studies on the Agricultural and Food Sector in Central and Eastern Europe*, Vol. 22. Halle, Germany: Institute of Agricultural Development in Central and Eastern Europe (IAMO).
- Kostov, P., Lingard, J., 2002. *Subsistence farming in transitional economies: lessons from Bulgaria*, Journal of Rural Studies, 18(1), 83-94.
- Mathijs E., Noev N., 2004. *Subsistence Farming in Central and Eastern Europe: Empirical Evidence from Albania, Bulgaria, Hungary and Romania*. Eastern European Economics, 42(6), 72-89.
- Nagayets O., 2005. “*Small Farms: Current Status and Key Trends*”, information brief prepared for workshop on the Future of Small Farms Research, Wye College, London, 14.
- Narayanan, S., Gulati A., 2002. *Globalization and the smallholders: a review of issues, approaches, and implications*. Markets and Structural Studies Division Discussion Paper No. 50. Washington, D.C.: International Food Policy Research Institute. str.118

- Niskotowarowa gospodarka rolna w Europie: definicje i najważniejsze zagadnienia.* Europejska Sieć na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich na potrzeby seminarium "Niskotowarowa gospodarka rolna w UE: sytuacja dzisiaj i perspektywy na przyszłość". Sibiu, Rumunia, 13-15 października 2010 r. http://enrd.ec.europa.eu/app_templates/filedownload.cfm?id=8BBEF67D-016E-FF14-E8F0-CADD176AE3F1 [dostęp: 05.02.2013].
- Rosset Peter M., 1999. *The Multiple Functions and Benefits of Small Farm Agriculture In the Context of Global Trade Negotiations* POLICY BRIEF No 4, http://www.foodfirst.org/sites/www.foodfirst.org/files/pdf/pb4_0.pdf [dostęp: 05.02.2013].
- Sarris A.H., Doucha T., Mathijs E., 1999. *Agricultural restructuring in Central and Eastern Europe: implications for competitiveness and rural development*, *European Review of Agricultural Economics* 26 (3), 305-331
- Wharton, C., 1969. *Subsistence agriculture and economic development*, Aldine.
- Wiggins S., Kristen J., Llambi L., *The Future of Small Farms*, *World Development* Vol. 38, No. 10, pp. 1341-1348, 2010 [http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0305750X1000104X#section_1bl\(b\)](http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0305750X1000104X#section_1bl(b)) [dostęp: 05.02.2013].
- "What is a small farm?" *Economic analysis and evaluation "EU Agricultural Economic Briefs" N° 2 – 07/2011*: http://ec.europa.eu/agriculture/agrista/economic-briefs/02_en.pdf [dostęp: 05.02.2013].
- Von Braun, J., 2005. *Small-Scale Farmers in Liberalised Trade Environment in Huvio, T., Kola, J. and Lundstrom, T (eds.) Small-Scale Farmers in Liberalised Trade Environment*, Proceedings of the Seminar, Haikko, Finland, University of Helsinki, Department of Economics and Management, Publications no. 38, *Agricultural Policy*, 235
- Von Braun J., Lohlein D., 2003. *Policy options to overcome subsistence agriculture in the CEECs. In S. Abele and K. Frohberg, Eds. Subsistence agriculture in Central and Eastern Europe: how to break a vicious cycle?* Studies on the Agricultural and Food Sector in Central and Eastern Europe, vol. 22. Institute of Agricultural Development in Central and Eastern Europe (IAMO), Halle. str 216
- Ustawa z dnia 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym

dr inż. Małgorzata Dudzińska
dr inż. Katarzyna Kocur-Bera
Katedra Katastru i Zarządzania Przestrzenią
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
ul. Prawocheńskiego 15
10-719 Olsztyn
e-mail: gosiadudzi@uwm.edu.pl
e-mail: katarzyna.kocur@uwm.edu.pl